

Geld als Fremdkörper

**Hoe de neutrale kracht van het geld ons
leven vormt**

Geld als Fremdkörper

Jacques de Wit

Schrijver: Jacques de Wit
Coverontwerp: Kelly Zuiderwijk
ISBN: 9789465206080
© Jacques de Wit

Inleiding

Geld heeft altijd een paradoxale rol gespeeld in de menselijke geschiedenis. Het wordt bewonderd en gevreesd, gekoesterd en verworpen. Enerzijds is het een krachtig instrument dat de uitwisseling van goederen en diensten mogelijk maakt, vertrouwen scheidt en de basis vormt voor complexe economieën. Anderzijds wordt het vaak gezien als een bron van ongelijkheid, hebzucht en sociale fragmentatie. Geld fungeert zowel als bindmiddel als breekijzer in menselijke relaties. Dit boek draagt de titel *Geld als Fremdkörper*, omdat geld als een vreemde, ogenschijnlijk neutrale kracht het weefsel van onze samenleving binnendringt en transformeert. Het hervormt systemen, vaak op subtiele en onvoorziene manieren. De titel is dan ook bewust gekozen: ze wijst op de vervreemdende werking van geld en de manier waarop het zich ongemerkt in sociale structuren nestelt. Geld lijkt een vanzelfsprekend middel, maar de manier waarop het wordt gebruikt en geïnterpreteerd verschilt per tijd en context. Wat we doorgaans als neutraal beschouwen, blijkt diep verweven met macht, waarden en onderlinge afhankelijkheden. De centrale gedachte van dit boek is dat geld in wezen neutraal is — een vorm zonder inhoud, die zich laat vullen met menselijke betekenissen, verlangens en structuren. Juist doordat het geen eigen moraal of waarde kent, kan het zich moeiteloos aanpassen aan uiteenlopende doeleinden: het kan verbinden én verdelen, vertrouwen scheppen én afhankelijkheid versterken, orde brengen én ontwrichten. In een tijd waarin geld steeds abstracter en digitaler wordt, wordt het belangrijker dan ooit om te begrijpen wat het werkelijk met ons doet. Geld werkt niet alleen in op de economie, maar ook op het sociale, culturele en psychologische vlak. Het beïnvloedt hoe we denken, voelen en samenleven. Dit boek beschrijft geld niet enkel als ruilmiddel, maar als een kracht die onze sociaal-maatschappelijke verhoudingen heeft omgevormd en blijvend verandert. Door de lens van neutraal geld

wordt zichtbaar dat de betekenis ervan niet alleen kwantitatief, maar ook kwalitatief is. Juist die kwalitatieve dimensie nodigt uit tot reflectie over de rol van geld in het dagelijks leven en in de maatschappelijke orde waarin we ons bewegen.

Ten geleide

Geld heeft altijd een paradoxale rol gespeeld in de menselijke geschiedenis. Het wordt bewonderd en gevreesd, gekoesterd en verworpen. Enerzijds is het een krachtig instrument dat de uitwisseling van goederen en diensten mogelijk maakt, vertrouwen schept en de basis vormt voor complexe economieën. Anderzijds wordt het vaak gezien als een bron van ongelijkheid, hebzucht en sociale fragmentatie. Geld fungeert zowel als bindmiddel, maar evenzo als breekijzer in menselijke relaties. Dit boek draagt de titel *Geld als Fremdkörper*, omdat geld als een vreemde, ogenschijnlijk neutrale kracht het weefsel van onze samenleving binnendringt en transformeert. Het hervormt systemen, vaak op subtiele en onvoorziene manieren. De titel is dan ook bewust gekozen: ze verwijst naar de vervreemdende werking van geld en de manier waarop het zich ongemerkt in sociale structuren nestelt. Geld lijkt een vanzelfsprekend middel, maar de manier waarop het wordt gebruikt en geïnterpreteerd verschilt per tijd en context. Wat we doorgaans als neutraal beschouwen, blijkt diep verweven met macht, waarden en onderlinge afhankelijkheden. De centrale gedachte van dit boek is dat geld in wezen neutraal is — een vorm zonder inhoud, die zich laat vullen met menselijke betekenissen, verlangens en structuren. Juist doordat het geen eigen moraal of waarde kent, kan het zich moeiteloos aanpassen aan uiteenlopende doeleinden: het kan verbinden én verdelen, vertrouwen scheppen én afhankelijkheid versterken, orde brengen én ontwrichten. In een tijd waarin geld steeds abstracter en digitaler wordt, is het belangrijker dan ooit te begrijpen wat het werkelijk met ons doet. Geld werkt niet alleen in op de economie, maar ook op het sociale, culturele en psychologische vlak. Het beïnvloedt hoe we denken, voelen en samenleven. Dit boek beschrijft geld niet enkel als ruilmiddel, maar als een

kracht die onze sociaal-maatschappelijke verhoudingen heeft omgevormd en blijvend verandert. Door de lens van neutraal geld wordt zichtbaar dat de betekenis ervan niet alleen kwantitatief, maar ook kwalitatief is. Juist die kwalitatieve dimensie nodigt uit tot reflectie over de rol van geld in het dagelijks leven en in de maatschappelijke orde waarin we ons bewegen.

"Geld is de manifestatie van de menselijke behoefte aan zekerheid. Het is een abstract substituut voor liefde en genegenheid, iets dat mensen verzamelen en koesteren om gevoelens van tekortkoming te compenseren. Geld is niet enkel een economisch fenomeen, maar een psychologisch symbool, verweven met onze emoties, verlangens en onbewuste processen."

Sigmund Freud.

	Inhoudsopgave	Blz.
1.	Het geld: De geschiedenis van geld	11
2.	Geld als Fremdkörper: Een celbiologische metafoor	34
2.1	Geld en de transformerende gastheer	4
3.	Het neutrale geld: De psychologie van geld	45
4.	De schijn van neutraliteit	55
5.	De topos van het geld	62
6.	Hoe geld god werd	84
7.	Het paard van Troje	100
8.	Wat geld vermag	118
9.	Macht en onmacht	126
10.	De mens als homo economicus	144
11.	Koop en onthechting	153
12.	Het creare van geld	159
13.	Geld en gijzeling	167
14.	Geld en identiteit	178
15.	Geld als spiegel van de ziel: Zelfbeeld, verlangen en inzicht	189
16.	De ambiguïteit van geld: Geld als script	200
17.	Adoratie	211
18.	Goed of slecht?	223
19.	Geld als bindmiddel of tijdelijke overeenkomst	236
19.1	De onzichtbare hand	239
20.	Kwantiteit en kwaliteit	258
21.	Het immateriële geld	274
22.	De erosie van betekenis door het geld	283
23.	Het onttrekken van geld.	296

Hoofdstuk 1. Het Geld: De geschiedenis van geld

Wat is geld? Deze vraag houdt mensen al snel bezig. In plaats van een eenduidige definitie te geven, begrijpen we geld vaak aan de hand van wat het mogelijk maakt: het vergemakkelijkt handel, dient als ruilmiddel en maakt economische transacties efficiënter. Maar geld is meer dan dat. Geld is ook een sociaal fenomeen dat verweven is met rituelen, status en symboliek. In kerken, moskeeën en tempels zijn collectes, giften en offers vaak symbolische handelingen waarmee gelovigen hun toewijding en dankbaarheid tonen. Het gaat hier niet alleen om de waarde van het geld zelf, maar om de sociale betekenis die eraan wordt toegekend. In sommige culturen wordt geld meegegeven aan overledenen om hen te 'voorzien' op hun reis naar het hiernamaals. Dit gebruik vindt zijn oorsprong in de Griekse mythe van de rivier de Styx, waar overledenen een munt meekregen als betaling aan Charon, de veerman van de onderwereld. Zonder deze munt zou de ziel langs de oevers van de rivier blijven dolen. In deze context fungeert geld niet als economisch ruilmiddel, maar als symbool van bescherming en begeleiding. Ook in andere culturen komt dit gebruik voor, zoals het verbranden van spiritueel geld (*Joss paper*) in Aziatische rituelen om voorouders in het hiernamaals voorspoed te brengen. Dergelijke tradities tonen hoe geld, los van zijn materiële functie, een diepere symbolische betekenis kan dragen in het menselijk bestaan. In veel culturen dragen vrouwen sieraden die meer zijn dan alleen versiering: ze fungeren als een zichtbaar teken van rijkdom en status, maar vaak ook als een economische zekerheid voor slechtere tijden. Gouden kettingen, armbanden en oorbellen zijn draagbaar kapitaal dat in nood verkocht of geruild

kan worden. Dit gebruik komt onder meer voor in India, het Midden-Oosten en Noord-Afrika, waar sieraden historisch gezien een praktische functie vervullen als financiële buffer. Tegelijkertijd brengen deze kostbaarheden de sociale positie van de vrouw tot uitdrukking: als pronkstuk dat de rijkdom van de echtgenoot symboliseert, maar ook als drager van economische zekerheid. In die zin bewegen sieraden zich op het snijvlak van schoonheid, macht en afhankelijkheid — een fascinerend voorbeeld van hoe materiële en symbolische waarde samenkomen. De verwevenheid van economische waarde en sociale betekenis beperkt zich niet tot sieraden. Ook in andere culturen speelden objecten zoals de kaurischelp een vergelijkbare rol. Toen de Spaanse ontdekkingsreiziger Juan Pérez in 1774 eilanden in de Stille Oceaan aandeed, probeerden de Spanjaarden handel te drijven met de eilandbewoners. Ze ontdekten dat ook deze bewoners hun eigen vormen van economische zekerheid kenden. De vrouwen droegen sierlijke halskettingen van exclusieve schelpen, waaronder de kaurischelp – een object dat niet alleen als betaal- of ruilmiddel diende, maar ook diepe sociale betekenis had. In veel gemeenschappen in West-Afrika en Oceanië werd de kaurischelp niet enkel als betaalmiddel gebruikt, maar speelde deze ook een rol in huwelijksceremonies, initiatierituelen en het markeren van sociale status. De waarde van de kauri ontstond niet enkel uit haar zeldzaamheid, maar ook uit de manier waarop ze was ingebed in culturele tradities en sociale verhoudingen. Naast deze sociale betekenis werd de kauri ook bijzondere krachten toegedicht. In sommige culturen gold de schelp als symbool van vruchtbaarheid, bescherming of zelfs als drager van magische krachten. Deze betekenis gaf de kauri een bijna mystieke status, die haar aantrekkingskracht verder versterkte. Tegelijkertijd

speelde schaarste een cruciale rol in het behoud van die waarde. De kaurischelp was niet overal te vinden en haar beperkte beschikbaarheid zorgde ervoor dat de schelp in diverse regio's als exclusief en waardevol werd beschouwd. De Portugezen zagen in de kauri echter vooral een economisch middel. Ze gebruikten de schelp om hun handelsimperium uit te breiden, waardoor de kauri in delen van Afrika en Azië uitgroeide tot een gewaardeerd betaalmiddel met brede acceptatie. De kaurischelp illustreert daarmee hoe een object dat ooit diepe symbolische betekenis droeg, kon veranderen in een puur economisch instrument — een verschuiving die we in de geschiedenis van geld vaker terugzien. Wat begon als een ritueel en sociaal geladen symbool, werd uiteindelijk een middel dat economische overheersing en koloniale expansie vergemakkelijkte. Net als de Portugezen zag ook de VOC in de kaurischelp een economisch middel en nam deze handelswijze later over. Naast goud en zilver handelde de VOC eveneens in kaurischelpen. Tragisch genoeg werd de kauri ingezet als betaalmiddel voor de aankoop van slaven in Afrika, wat haar geschiedenis een wrange dimensie geeft. De explosieve groei van deze handel leidde ertoe dat Amsterdam zich in korte tijd ontwikkelde tot het 'kauricentrum' van de wereld. Deze geschiedenis laat zien dat geld geen exclusief westers fenomeen is en soms een meer antropologische achtergrond kent. De kauri als betaalmiddel maakt goed duidelijk dat geld niet slechts een instrument van economische ruil is, maar ook een drager van macht, ongelijkheid en culturele betekenis. De symbolische en economische betekenis van de kaurischelp kent opvallende overeenkomsten met modern geld. Net zoals de kauri ooit een mysterieuze aantrekkingskracht uitoefende op handelaren en volkeren, fascineert modern geld door zijn belofte van macht, status en zekerheid. De

waarde van geld berust uiteindelijk niet alleen op zijn materiële verschijningsvorm, maar evenzeer op de verhalen, symboliek en geloofssystemen die eromheen worden geweven. De Griekse term *nomisma*, afgeleid van *nomos* (wet of regel), duidt erop dat geld niet slechts een materieel object is, maar ook een sociaal contract. Geld functioneert alleen als het aan bepaalde voorwaarden voldoet — voorwaarden die niet objectief zijn, maar voortkomen uit menselijke afspraken en overtuigingen. Om de symbolische waarde te behouden, moet geld bovendien aan praktische eisen voldoen: het moet gestandaardiseerd, schaars zijn en moeilijk na te maken. Maar ook sociaal gevalideerd. In veel samenlevingen geldt geld als een door de overheid gevalideerd ruilmiddel. Toch ligt de kracht van geld niet enkel in deze kenmerken. Een essentieel kenmerk van geld is dat het een neutrale bemiddelaar vormt in transacties. Geld staat tussen mensen in als bemiddelend medium. Het scheidt economische waarde van persoonlijke verplichtingen en maakt uitwisseling *casu quo* ruil efficiënter. Maar juist deze schijnbare neutraliteit in uitwisseling maakt geld zo vatbaar voor projecties: het kan symbool staan voor macht, status of zelfs magie. De materiële leegte van geld — het feit dat het op zichzelf weinig betekent — biedt ruimte voor projecties van macht, status en zelfs magie. Net zoals de kauri ooit haar waarde ontleende aan verhalen en rituelen, wordt ook modern geld omgeven door mythische verwachtingen en symbolische betekenissen — een mystiek aura dat zich nauwelijks laat vangen in zijn materiële vorm. Net zoals de kauri haar waarde ontleende aan verhalen en symboliek, is ook modern geld geworteld in menselijke verbeelding en verlangen. Of het nu ging om kaurischelpen, gouden munten of papiergeld, de waarde van geld is door de eeuwen heen altijd

verbonden geweest met een vorm van gezag. Dit gezag – of dat nu berustte bij een stamhoofd, een vorst of een centrale bank – garandeerde het vertrouwen in de waarde van het betaalmiddel. Diezelfde afhankelijkheid van autoriteit speelt een rol in het hedendaagse debat over cryptovaluta, waar juist het ontbreken van centrale controle de betrouwbaarheid onder druk zet. Door zijn status als wettig betaalmiddel garandeert geld dat ruiltransacties op een maatschappelijk geaccepteerde manier verlopen. Dit benadrukt dat geld niet alleen een praktisch hulpmiddel is, maar ook een sociale structuur die vertrouwen en samenwerking mogelijk maakt. Geld wordt voor talloze doeleinden gebruikt, maar functioneert pas echt wanneer een autoriteit het erkent. Historisch gezien krijgt geld vaak een soevereine status: een centrale macht garandeert en bewaakt het. Maar achter die formele structuur blijft geld altijd rusten op een fundament van vertrouwen – een fragiele constructie die even snel kan wankelen als groeien. Juist deze afhankelijkheid van gezag verklaart waarom critici digitale munten, zoals cryptovaluta, als risicovol beschouwen. In tegenstelling tot traditioneel geld worden deze munteenheden doorgaans niet uitgegeven door een centrale bank en vallen ze grotendeels buiten het directe toezicht van overheden. De vraag is of geld zonder een centrale autoriteit dezelfde stabiliteit en acceptatie kan bereiken als traditioneel geld – of dat juist vertrouwen de ultieme basis vormt voor zijn kracht. Juist deze afhankelijkheid van gezag verklaart waarom critici digitale munten, zoals cryptovaluta, als risicovol beschouwen. In tegenstelling tot traditioneel geld worden deze munteenheden doorgaans niet uitgegeven door een centrale bank en vallen ze grotendeels buiten het directe toezicht van overheden. Toch zijn ook cryptovaluta afhankelijk van

een gedragen netwerk: een gemeenschap van gebruikers die bereid is de munt te accepteren en erin te vertrouwen. De vraag is daarom niet zozeer of cryptovaluta zonder centrale autoriteit kan bestaan, maar of zo'n decentraal netwerk in staat is dezelfde stabiliteit en acceptatie te bereiken als traditioneel geld — of dat juist vertrouwen, ongeacht de vorm, de ultieme basis vormt voor zijn kracht. Geld circuleert immers alleen binnen een gedragen netwerk: een omgeving waarin de geldvorm, of het nu cryptovaluta, contant geld of spaarzegels van een winkeliersvereniging betreft, erkend en geaccepteerd wordt. Waar spaarzegels waardevol zijn binnen een lokaal netwerk, zijn ze nutteloos voor het afdragen van belasting of voor transacties buiten dat specifieke verband. Dit onderstreept dat geld pas functioneert als collectieve afspraak binnen een sociaal systeem. Goud en zilver onderscheiden zich van andere vormen van geld doordat ze in vrijwel alle wereldwijde economische systemen en netwerken worden erkend en gewaardeerd. Deze universele acceptatie gaat verder dan louter hun materiële eigenschappen zoals duurzaamheid en schaarste. Hun brede acceptatie berust evenzeer op culturele, historische en symbolische factoren. Door de eeuwen heen circuleerden goud en zilver in uiteenlopende economische systemen, van het keizerlijke China en het Romeinse Rijk tot handelsnetwerken in Afrika, Europa en het Midden-Oosten. Deze brede verspreiding gaf goud en zilver een unieke status als universele ruilmiddelen die culturen en markten met elkaar verbonden. Zelfs in de hedendaagse economieën fungeren goud en zilver nog steeds als een ultieme waarde opslag en als ankerpunt voor vertrouwen in financiële systemen. In tegenstelling tot lokaal geaccepteerde betaalmiddelen, zoals spaarzegels of cryptovaluta die afhankelijk zijn van

specifieke netwerken, overstijgt de acceptatie van goud en zilver culturele en politieke grenzen. Dit maakt ze niet alleen waardevol als economisch middel, maar ook als drager van universeel vertrouwen en symbolische betekenis. Juist door deze universele erkenning en hun onafhankelijkheid van specifieke netwerken, nemen goud en zilver een uitzonderlijke positie in binnen het economische bestel. Ergo, de wet van gebonden te zijn aan een zeker economisch bestel geldt niet voor goud en zilver. Deze metalen functioneren buiten de orde van nationale economieën en financiële systemen. Waar traditioneel geld zijn stabiliteit ontleent aan regulering en vertrouwen in een centrale autoriteit, staat de blijvende waarde van goud en zilver op zichzelf. Hun waarde is niet gebonden aan de instandhouding van een specifieke politieke of economische structuur, maar rust op hun universele karakter als schaarse en begeerde metalen. Juist deze onafhankelijkheid verklaart waarom goud en zilver in tijden van crisis als ultieme toevluchtsoorden gelden. Hun waarde kan niet zomaar door overheden of financiële instellingen worden ondermijnd. Dit maakt goud en zilver niet alleen tot dragers van economische waarde, maar ook tot tijdloze symbolen van stabiliteit en zekerheid — juist in tijden van onzekerheid. De universele waarde van goud en zilver als betaalmiddel kreeg rond 560 voor Christus een tastbare vorm in de eerste officiële munten in Lydië (het huidige Turkije). Deze gouden en zilveren munten waren niet alleen een praktisch ruilmiddel, maar kregen ook een formele status binnen de samenleving. Deze munten belichaamden niet alleen economische waarde, maar ook het gezag van een centrale macht. Door het zegel van de heerser of staat kregen de munten een soevereine status, wat vertrouwen in hun waarde versterkte. Voorgaande teksten illustreren dat geld geen moderne

westerse uitvinding is, maar een universeel fenomeen dat in uiteenlopende culturen voorkomt. Dit historisch gegroeide vertrouwen in geld als drager van waarde vertaalt zich ook naar het persoonlijke leven: geld is niet alleen een economisch instrument, maar speelt ook een fundamentele rol in iemands levensloop. Volgens Eileen en Jon Gallo, auteurs van *Silver Spoon Kids*, ontwikkelen mensen hun relatie met geld langs drie dimensies: het verwerven, gebruiken en beheren ervan. Deze drie dimensies — verwerven, gebruiken en beheren — worden al vroeg in het leven gevormd, vaak door de opvoeding en de sociale omgeving. Kinderen worden er al vroeg op gewezen dat werken — bijvoorbeeld via een krantenwijk, vakken vullen in de supermarkt of oude spullen verkopen via internet — de juiste manier is om aan geld te komen. Dit zijn breed sociaal geaccepteerde methoden die als 'deugdzzaam' of 'eerlijk' gelden. Geen enkele ouder leert zijn kind zich te laten afkeuren of een uitkering aan te vragen om aan geld te komen. Als ouders zijn wij daarin hun rolmodellen; we geven — vaak onbewust — de norm mee dat geld verdienen gekoppeld is aan inzet, prestatie en productiviteit. Ook leren ouders hun kinderen doorgaans om goed na te denken over waar ze hun geld aan besteden. De vraag '*Heb je dat echt nodig?*' of '*Is dat het geld wel waard?*' vormt voor veel kinderen een eerste confrontatie met financiële keuzes en afwegingen. Hiermee leren ouders hun kinderen niet alleen dat geld een middel is om verlangens te vervullen, maar ook dat keuzes maken en prioriteiten stellen onlosmakelijk verbonden zijn met geldbeheer. Zo groeit geld langzaam uit tot een waarde die verder reikt dan enkel materiële aankopen; het wordt een uitdrukking van persoonlijke waarden, behoeften en sociale verwachtingen. De laatste dimensie, het beheren van geld, hangt nauw samen met

bedachtzaam uitgeven. Sparen, budgetteren en het maken van verstandige keuzes komen hier samen. Dit vraagt om vooruitdenken: leren inschatten hoe huidige uitgaven toekomstige behoeften beïnvloeden. Ouders leren hun kinderen vaak dat geld niet alleen een middel is om directe verlangens te vervullen, maar ook een middel om zekerheid, rust en onafhankelijkheid op te bouwen. Het is juist deze combinatie van zorgvuldig uitgeven en strategisch beheren die bepalend is voor financiële stabiliteit op lange termijn. Deze opvoeding rondom geld krijgt doorgaans vorm in alledaagse rituelen en strategieën. Een veelvoorkomende praktijk is het geven van zakgeld: een klein bedrag waarmee kinderen leren omgaan met beperkte middelen en keuzes moeten maken. Zakgeld is niet alleen een oefening in consumptie, maar ook in zelfbeheersing en uitgestelde behoeftebevrediging — leren dat niet alles nu hoeft, maar dat sparen iets oplevert. Ouders die hun kinderen aanmoedigen om een deel van hun zakgeld opzij te zetten, leggen daarmee de basis voor het ontwikkelen van financieel bewustzijn en toekomstgericht denken. In sommige gezinnen worden afspraken gemaakt over 'verdienen': kinderen krijgen een vergoeding voor bepaalde klusjes of verantwoordelijkheden. Hierdoor wordt het verband gelegd tussen arbeid, beloning en waarde. Tegelijkertijd wordt hiermee — vaak onbewust — een bepaald arbeidsethos overgedragen, waarin geld gekoppeld is aan prestatie, discipline en inzet. Een derde aspect van geldopvoeding is het leren omgaan met schulden of tekorten. Hoewel veel ouders hun kinderen willen beschermen tegen financiële stress, zijn er gezinnen waar het omgaan met schaarste — of zelfs schulden — onderdeel wordt van de leefwereld. Kinderen die leren wat het betekent om iets niet te kunnen betalen, of die afspraken moeten maken over

het terugbetalen van een geleend bedrag, ontwikkelen vaak een sterkere gevoeligheid voor financiële grenzen. Schulden worden in die context niet alleen als economisch probleem ervaren, maar ook als morele last: iets dat moet worden goedgeemaakt, hersteld, terugverdiend. Opvoeding rond geld is daarmee nooit neutraal. Het gaat niet enkel om het aanleren van vaardigheden, maar om het overdragen van waarden: discipline, matigheid, verantwoordelijkheid, vooruitdenken. Geld is niet alleen een ruilmiddel, maar ook een moreel en pedagogisch instrument dat meegroeit met iemands levensloop. Toch blijft geld op zichzelf een abstract fenomeen. Het heeft geen intrinsieke waarde, geen geur, geen smaak, geen morele richting. Wat het tot leven wekt, is de collectieve afspraak dat het iets vertegenwoordigt — koopkracht, belofte, toegang, toekomst. Geld bestaat bij gratie van vertrouwen, en functioneert zolang mensen bereid zijn erin te geloven. Zoals de Griekse term *nomisma* al aangaf, is geld geen object maar een regel: een gedeeld kader dat betekenis krijgt door instemming. Juist in die abstractie schuilt de kracht van geld. Omdat het niets concreets belichaamt, kan het alles betekenen. Geld fungeert als drager van wat men hoopt te bereiken — status, veiligheid, erkenning. Diezelfde spanning tussen verlangen en grens duikt ook op in de manier waarop geld psychologisch wordt beleefd. Het wordt gemakkelijk een scherm waarop verlangens worden geprojecteerd: naar vrijheid, controle, erkenning, zelfs liefde. Mensen dromen van geld, niet om het geld zelf, maar om wat het hen belooft. In die zin is geld een belichaming van het uitgestelde verlangen — het suggereert vervulling, maar levert zelden de ervaring zelf. Deze paradox maakt geld tot een eigenaardig object: het is alomtegenwoordig, maar ongrijpbaar. We houden het vast, maar begrijpen het

zelden ten volle. Het structureert onze keuzes en beïnvloedt onze emoties, en toch is het in wezen leeg. Geld leeft niet door wat het is, maar door wat wij erin willen zien. Geld werkt in transitie. Het leeft pas wanneer het in beweging komt — wanneer het verlangen activeert, vertrouwen uitdrukt of een concrete uitwisseling tot stand brengt. Het kan in een portemonnee zitten of als getal op een scherm staan, maar zolang het niet circuleert, blijft het inactief. In die toestand heeft het geen tastbare werking, geen concrete betekenis — het is potentie, niets meer dan een belofte in rusttoestand. Pas bij gebruik, bij uitgave of overdracht, krijgt geld betekenis: dan wordt het ruilmiddel, beloning, investering, gift, schuld. Geld functioneert bovendien als een brug tussen heden en toekomst. Het kan worden gespaard voor een verre reis, of gebruikt om een investering te doen die zich later uitbetaalt. Wie vandaag niet voldoende middelen heeft, kan lenen — en daarmee toekomstige inkomsten naar het heden halen. In die zin laat geld ons door de tijd bewegen. Het comprimeert tijd tot een rekeneenheid, maakt het mogelijk waarde van morgen vandaag beschikbaar te stellen. Maar diezelfde beweging laat ook zien dat geld nooit neutraal is: het grijpt in op onze verhouding tot tijd, verantwoordelijkheid en belofte. Sparen is uitstellen, lenen is vooruithalen, uitgeven is het moment laten spreken. Geld dwingt ons tot keuzes, tot afwegingen tussen heden en toekomst, tussen wens en noodzaak. Tegelijkertijd biedt geld psychologische zekerheid. Zelfs wanneer het niet direct wordt uitgegeven, kan een spaarrekening een gevoel van controle en rust geven. Het idee dat er 'een buffer' is, een vangnet, een reserve voor onvoorziene situaties, werkt geruststellend. De kracht van geld schuilt dan niet alleen in wat het praktisch mogelijk maakt, maar juist in wat het symbolisch

vertegenwoordigt: veiligheid, autonomie, overlevingskracht. Het is niet alleen wat men ermee koopt, maar ook wat men erin projecteert: de mogelijkheid om vrij te bewegen, om tegenvallers op te vangen, om opties open te houden. In die zin is geld ook een imaginaire reserve — een mentale ruimte van potentie en belofte. Volgens de Europese Centrale Bank is geld een ruilmiddel, een betaalmiddel met een waarde waarin iedereen vertrouwen heeft. Daarnaast geldt geld als oppotmiddel en als neutraal intermediair dat uitwisseling mogelijk maakt. Maar deze ogenschijnlijke neutraliteit verhuult een dieper mechanisme: geld is geladen met emoties, met angst, ambitie, zekerheid, tekort en macht. Het is de taal waarin we onze verlangens uitdrukken en onze grenzen verkennen. Het circuleren van geld is nooit puur functioneel; het is een sociaal en moreel proces, waarin mensen zich verhouden tot hun toekomst, tot elkaar, en tot zichzelf. Wanneer geld uitblijft, tekortschiet of verdwijnt, wordt zichtbaar hoezeer onze tijd, vrijheid en zelfbeschikking ermee verweven zijn. Zonder geld valt toegang weg: tot goederen, diensten, ervaringen — maar ook tot rust, keuzevrijheid en sociale status. En wanneer geld te overvloedig is, lijkt het verlangen zichzelf te verliezen in verzadiging of verveling. Zo functioneert geld niet alleen als brug tussen individuen, maar ook als brug tussen binnenwereld en buitenwereld: een uitdrukking van waar we waarde aan hechten, en een kompas voor wat we hopen, vrezen of willen bezitten. Al deze benaderingen zijn waar, maar geen ervan vat volledig de essentie van geld. Wetenschappelijke definities, in de lijn van Aristoteles, beschrijven geld traditioneel aan de hand van drie functies: het is een rekeneenheid, een ruilmiddel en een spaarmiddel. Toch blijft de fundamentele vraag waarop de werking van geld gebaseerd is onbeantwoord. Geld doordringt

vrijwel alle aspecten van het dagelijks leven en circuleert binnen een veelheid aan economische en sociale circuits. Het is daardoor vrijwel onmogelijk om het tot één enkele definitie te herleiden. Interessanter nog is de vraag of wij geld beheersen, of dat geld ons beheerst. Ondanks de rationele functies die aan geld worden toegeschreven, spelen emoties een grote rol in de manier waarop mensen ermee omgaan. Angst, verlangen en statusdrang beïnvloeden financiële keuzes, vaak meer dan economische logica. Dit maakt geld niet alleen een economisch instrument, maar ook een psychologisch fenomeen dat diep verankerd is in menselijke verlangens en gedragingen. De Griekse filosoof Aristoteles is een van de eersten die diepgaand nadenkt over de rol van geld in de samenleving en de bijbehorende ethische en sociale implicaties. Zijn inzichten blijven tot op de dag van vandaag relevant. Aristoteles beschrijft geld als een fundamenteel instrument met drie functies: het dient als ruilmiddel, rekeneenheid en opslagmiddel van waarde. Als rekeneenheid biedt geld een gestandaardiseerd systeem waarmee de waarde van goederen en diensten kan worden uitgedrukt en vergeleken. Dit maakt handel niet alleen efficiënter, maar ook transparanter en beter te organiseren. Daarnaast vergroot geld de mogelijkheden voor samenwerking en economische groei. Waar in een ruilsysteem transacties afhankelijk zijn van wederzijdse behoeften, biedt geld een universeel middel dat deze beperkingen overstijgt. In directe ruilhandel (*barter*) is het vaak moeilijk om op het juiste moment en in de juiste hoeveelheden goederen uit te wisselen. Geld maakt transacties flexibeler en toegankelijker, waardoor handel sneller en efficiënter verloopt. Geld functioneert als een gestandaardiseerde maatstaf, waardoor handel eenvoudiger en efficiënter wordt. Daarnaast maakt

het mogelijk om rijkdom te bewaren zonder risico op bederf, iets wat bij fysieke goederen vaak een probleem is. Toch ziet Aristoteles geld niet uitsluitend als een economisch hulpmiddel. Hij benadrukt de sociale dimensie ervan: geld vergemakkelijkt samenwerking en versterkt sociale verbanden. Een klassiek voorbeeld is een Griekse boer die een overvloed aan olijfolie heeft en deze wil ruilen voor aardewerk. Op de markt ontmoet hij een pottenbakker, maar die heeft geen behoefte aan olijfolie; hij zoekt juist wol. Zonder geld zou de boer eerst een herder moeten vinden die zijn olijfolie accepteert in ruil voor wol, om vervolgens die wol tegen aardewerk te kunnen inwisselen. Met geld kan de boer deze omslachtige keten overslaan en direct het aardewerk kopen. Dit laat zien hoe geld niet alleen handel vergemakkelijkt, maar ook transacties versnelt en wederzijds voordeel mogelijk maakt. Met munten in handen zijn handelaren niet langer afhankelijk van de toevallige samenloop van wederzijdse behoeften. Hierdoor verloopt handel sneller en efficiënter. Aristoteles ziet hierin de basis voor een samenleving waarin economische transacties niet alleen eenvoudiger, maar ook rechtvaardiger zijn. Daarnaast beschouwt hij geld als een middel om rijkdom duurzaam op te slaan voor later gebruik. Waar voedsel en grondstoffen kunnen bederven of verslijten, biedt geld een stabiele manier om overschotten te bewaren en onzekerheden in economische cycli te overbruggen. Toch waarschuwt Aristoteles voor de gevaren van geld als doel op zich. Wanneer geld zich emancipeert van zijn oorspronkelijke functie als ruil- en oppotmiddel, verliest het zijn morele fundament. Deze 'emancipatie' van geld kan leiden tot sociale onbalans en ongelijkheid, waarbij de drang naar accumulatie de oorspronkelijke ethische en sociale waarden

ondermijnt. Deze emancipatie, waarbij de accumulatie van geld belangrijker wordt dan het vervullen van menselijke behoeften of het bevorderen van rechtvaardigheid, beschouwt Aristoteles als een bedreiging voor de sociale en morele balans. Om dit tegen te gaan, stelt hij voor dat kapitaal in bepaalde gevallen onder toezicht van de staat moet staan. Zo kan worden voorkomen dat economische macht zich in handen van enkelen concentreert en dat geldzucht de samenleving ontwricht. Regulering van kapitaal past binnen Aristoteles' bredere visie op het goede leven en een rechtvaardige samenleving. Hij beschouwt een evenwicht tussen economische activiteiten en ethische waarden als essentieel voor het welzijn van de gemeenschap. Door economische macht te reguleren, kan de staat bijdragen aan een harmonieuze en stabiele samenleving. Daarnaast wijst Aristoteles op de risico's van geldgebruik buiten zijn natuurlijke functie. Hij veroordeelt praktijken zoals speculatie en renteheffing, die hij onnatuurlijk en schadelijk vindt. Dergelijke activiteiten dragen volgens hem niet bij aan menselijke behoeften, maar dienen enkel de accumulatie van rijkdom zonder echte waarde te creëren. Dit leidt volgens hem tot morele corruptie en sociale onrechtvaardigheid. Zijn ethische bezwaren tegen geld komen vooral tot uiting in zijn kritiek op geldzucht, die hij als een afwijking van de natuurlijke menselijke staat beschouwt. Hij ziet het als een bedreiging voor zowel persoonlijke ontwikkeling als sociale samenhang en benadrukt het belang van matigheid en rechtvaardigheid in economische aangelegenheden. Voor Aristoteles is geld oorspronkelijk een hulpmiddel om het goede leven en menselijke behoeften te ondersteunen. Wanneer het echter een doel op zichzelf wordt, raakt het los van die functie en leidt het tot vervreemding van fundamentele menselijke waarden zoals

rechtvaardigheid, vriendschap en persoonlijke groei. Hij waarschuwt dat een ongecontroleerde focus op geldzucht niet alleen individuen beïnvloedt, maar ook de sociale balans kan verstoren. In zijn visie ondermijnt een dergelijke verschuiving de harmonie en rechtvaardigheid die een samenleving nodig heeft om te gedijen. Geld, hoewel in essentie neutraal, kan een externe kracht worden die menselijke relaties en waarden herschrijft. Volgens Aristoteles moet geld altijd een middel blijven, gericht op samenwerking en gemeenschappelijk welzijn. Regulering is volgens hem noodzakelijk om sociale harmonie te behouden en te voorkomen dat geldzucht de morele balans verstoort. Vragen over de rol van geld blijven door de eeuwen heen bestaan. Terwijl Aristoteles zich richt op de ethiek en functies van geld, onderzoeken moderne historici en antropologen andere kwesties: hoe ontstaat geld eigenlijk? Is het een bewuste uitvinding, een logisch gevolg van handel, of een systeem dat geleidelijk groeit uit stilzwijgende afspraken binnen gemeenschappen? Een voorbeeld hiervan komt uit de vroege agrarische samenlevingen in Mesopotamië, waar boeren en handelaren kleitabletten ontwikkelen om wederzijdse verplichtingen vast te leggen. In deze context fungeren kleitabletten als een systeem om afspraken en schulden te registreren. Een boer die tarwe aan een bakker levert, ontvangt geen direct betaalmiddel, maar een tablet waarop staat hoeveel brood hij later in ruil krijgt. Dit is een vroege vorm van schuldregistratie en vormt later de basis voor geldsystemen. Deze praktijk laat zien dat geld niet alleen als economisch hulpmiddel ontstaat, maar ook als een sociaal bindmiddel dat vertrouwen en wederzijdse afspraken formaliseert. Toch zijn historici het niet eens over de exacte oorsprong van geld. Sommigen zien geld als een natuurlijke evolutie van ruilhandel, ontwikkeld om de beperkingen daarvan te

overwinnen. Waar ruilhandel afhankelijk is van gelijktijdige behoeften, brengt geld een abstractie die handel flexibeler maakt. Daarnaast biedt geld praktische voordelen. Het vervangen van zware of bederfelijke goederen door een gestandaardiseerd betaalmiddel maakt handel efficiënter. In plaats van een geschoten beer direct te moeten ruilen, kan men deze verkopen en met het ontvangen geld op een later moment andere goederen aanschaffen. Hierdoor wordt handel minder afhankelijk van toevallige wederzijdse behoeften en neemt het bestedingsgebied aanzienlijk toe. Geld maakt het mogelijk om wederkerigheid te doorbreken en transacties flexibeler te maken. Hierdoor wordt handel minder afhankelijk van directe ruil en toegankelijker voor een breder scala aan transacties. In agrarische samenlevingen moeten wederzijdse partners een direct belang hebben bij wat zij uitwisselen: de waarde van het geruilde moet gelijkwaardig zijn om tot een transactie te komen. Met de komst van geld verandert deze dynamiek fundamenteel. In tegenstelling tot directe ruil vereist geld geen onmiddellijke tegenprestatie. De verkoper kan winst maken zonder een directe wederkerige uitwisseling, en de koper kan eenvoudigweg betalen zonder verdere verplichting of afhankelijkheid van de verkoper. Dit verschuift handel van een wederzijds proces naar een eenzijdige transactie. Naast zijn rol als ruilmiddel, rekeneenheid en oppotmiddel speelt geld ook een fundamentele rol in het vastleggen van verplichtingen binnen een gemeenschap. Het structureert afspraken en stimuleert samenwerking, zoals blijkt uit financiële contracten en kredietsystemen. Dit vermogen om vertrouwen te formaliseren maakt geld niet alleen een economisch hulpmiddel, maar ook een sociale structuur. Verschillende denkers bestuderen het ontstaan van geld vanuit uiteenlopende

perspectieven. Volgens de Britse filosoof John Locke ontstaat geld niet vanuit een weloverwogen plan, maar door een geleidelijk proces van gewenning en acceptatie. Dit begint met het vastleggen van geldbedragen in overeenkomsten en traktaten, waardoor transacties betrouwbaarder worden. Naarmate meer mensen deze afspraken erkennen, groeit geld uit tot een breed geaccepteerd ruilmiddel. De Engelse antropoloog David Graeber biedt een andere kijk op dit proces. Waar veel economen schuld als een afgeleide van geld beschouwen, stelt Graeber juist dat schuld aan de basis staat van geld. In zijn visie is geld niet primair een economisch hulpmiddel, maar eerder een sociaal mechanisme dat relaties structureert en wederzijdse afhankelijkheid creëert. Dit verschuift het perspectief van geld als neutraal ruilmiddel naar geld als instrument van sociale verplichtingen. Graeber daarentegen beweert dat deze relatie juist omgekeerd ligt: schuld ontstaat volgens hem niet door geld, maar vormt juist de basis voor het ontstaan van geld. In zijn visie worden sociale en emotionele verplichtingen, zoals schuld, in de loop der tijd verzakelijkt door ze uit te drukken in een geldbedrag. Deze gedachte is minder vreemd dan ze op het eerste gezicht lijkt. Ook nu worden immateriële zaken zoals emotionele of lichamelijke schade financieel gecompenseerd. Dit laat zien hoe geld abstracte of persoonlijke waarden omzet in meetbare eenheden. Daarnaast heeft geld in veel samenlevingen een ceremoniële en rituele functie. In religieuze contexten dient het als offergave of als middel om goddelijke gunsten af te smeken, zoals in Joodse tempels of bij Griekse rituelen. Ook het betalen van bruidsschatten is een voorbeeld van hoe geld sociale of emotionele verplichtingen verzakelijkt. Deze tradities illustreren hoe geld niet alleen een economisch ruilmiddel is, maar ook relaties

structureert en culturele gebruiken ondersteunt. Naast deze sociale en symbolische rollen benadrukt Montesquieu vooral de economische functie van geld. Hij beschouwt het als een neutraal intermediair dat handel vergemakkelijkt en uitbreidt. Handelszones kunnen zonder geld niet functioneren, en zonder een stabiel ruilmiddel blijft handel beperkt tot kleinschalige lokale uitwisseling. Volgens Montesquieu is geld daarom essentieel voor de groei van markten en de ontwikkeling van complexe economieën. De oude Egyptenaren begrepen al vroeg de kracht van een gestandaardiseerd economisch systeem. Zij gebruiken graan als onderpand en hanteren een systeem waarbij een bewijs van inbreng functioneert als een vroege vorm van giraal geld. Dit maakt het mogelijk om goederen op grotere schaal te verhandelen en stimuleert de economische interactie, zowel binnen als buiten hun samenleving. Geld is dus niet enkel een vereenvoudiging van eerdere ruilsystemen, maar ook een katalysator voor handel en economische groei. Montesquieu benadrukt dat de abstracte en gestandaardiseerde aard van geld een cruciale rol speelt in de wereldhandel. Door elke vorm van waarde terug te brengen tot een algemene rekeneenheid, maakt geld handel efficiënter en toegankelijker. Dit stelt gemeenschappen in staat hun economische interacties op te schalen en handelsnetwerken uit te breiden. Waar directe ruilhandel door praktische beperkingen inefficiënt wordt, biedt geld een flexibele oplossing die niet alleen uitwisseling vergemakkelijkt, maar ook internationale handel stimuleert. Montesquieu gelooft dat handel bijdraagt aan vrede en stabiliteit, omdat economische interacties mensen en samenlevingen met elkaar verbinden. Volgens hem is geld meer dan een ruilmiddel; het structureert en verbindt gemeenschappen en vergroot hun handelsscope. De

beperkingen van directe ruilhandel, zoals ongelijkwaardige waardeverhoudingen en bederfelijke goederen, maken de noodzaak van geld evident. Een kleermaker die kleding vervaardigt, kan zijn eigen producten niet consumeren en is afhankelijk van een lange keten van ruilpartners om in zijn basisbehoeften te voorzien. Geld doorbreekt deze afhankelijkheid en maakt transacties efficiënter en flexibeler. Toch zijn de redenen achter het ontstaan van geld niet eenduidig. Aristoteles verklaart de opkomst van geld vanuit economische noodzaak, terwijl antropologen wijzen op bredere sociale en culturele factoren. Voor hen ontstaat geld niet alleen uit praktische overwegingen, maar ook uit rituele en symbolische tradities. Wat deze perspectieven delen, is het inzicht dat geld meer is dan een eenvoudig ruilmiddel; het vormt de kern van economische en sociale structuren. Een praktisch probleem van ruilhandel is de uitwisseling van grote hoeveelheden goederen: hoe ruil je 500 runderen tegen duizenden kilo's graan? Ook een kleermaker kan zijn eigen kleding niet consumeren en moet iemand vinden die deze accepteert in ruil voor voedsel. Dit is echter niet eenvoudig: hij heeft slechts één brood per dag nodig, terwijl een kledingstuk veel meer broden waard is. Dit laat zien hoe inefficiënt ruilhandel is, vooral bij ongelijke waardeverhoudingen en bederfelijke goederen zoals fruit en melk. Aristoteles zag het geld als oplossing voor deze beperkingen. Omdat ruilhandel afhankelijk is van een directe match tussen vraag en aanbod, biedt geld een neutraal medium waarmee handel flexibeler en efficiënter wordt. Het zorgt niet alleen voor een gestandaardiseerde waarde-uitwisseling, maar voorkomt ook dat goederen bederven voordat ze kunnen worden geruild. Toch stellen antropologen dat geld niet uitsluitend uit economische noodzaak ontstaat. Naast

zijn rol als praktisch ruilmiddel heeft geld in veel samenlevingen ook een sociale en rituele functie. Het dient niet alleen als economisch instrument, maar ook als een symbolisch en verbindend element binnen gemeenschappen. Volgens antropologen wordt geld in veel samenlevingen aanvankelijk gebruikt in rituele contexten, zoals offers in Joodse tempels of giften aan Griekse goden. Deze praktijken, bedoeld om gunsten zoals een goede oogst of genezing af te smeken, tonen hoe geld in eerste instantie een symbolische en sociale functie heeft. Ook het betalen van bruidsschatten past in deze traditie, waarin geld niet alleen economisch, maar vooral ritueel en sociaal van betekenis is. Vanuit deze tradities groeit geld uit tot een economisch instituut waarin sociale en praktische dimensies samenkomen. Desondanks betekent deze ontwikkeling niet dat geld zijn rol als handelsinstrument verliest. Net als de oude Grieken benadrukt Montesquieu de fysieke voordelen van geld: het is klein, duurzaam en eenvoudig te transporteren, waardoor het handel vergemakkelijkt en uitbreidt. Geld maakt markten toegankelijker en zorgt ervoor dat handelswaar universeel verhandeld kan worden. De Hongaars-Amerikaanse econoom en socioloog Karl Polanyi biedt echter een ander perspectief. Hij bekritiseert de gangbare visie dat geld voortkomt uit de noodzaak van ruilhandel en benadrukt in plaats daarvan de sociale en politieke wortels van geld. Volgens hem is geld niet slechts een economisch hulpmiddel, maar ook een middel om sociale structuren te reguleren en macht te organiseren. Volgens Polanyi dient geld in het oude Mesopotamië niet primair om ruilhandel te vergemakkelijken, maar om sociale verplichtingen en politieke macht te reguleren. Tempels en paleizen spelen hierin een centrale rol: zij gebruiken geld om belastingen te innen en de bevolking te controleren.

In deze visie is geld vanaf het begin niet slechts een economisch hulpmiddel, maar vooral een instrument van macht en sociale ordening. In de volgende hoofdstukken gaan we in op het idee van *pecunia non olet* — de vraag of geld wel of niet 'stinkt,' afhankelijk van de wijze waarop het is verkregen, op de toekomstgerichte aard van geld en hoe geld doordringt in alle menselijke sferen.

Epiloog

Het ontstaan van geld brengt een intrigerend samenspel van menselijke inventiviteit, sociale dynamiek en economische noodzaak tot uitdrukking. Van Aristoteles' filosofische inzichten tot de praktische toepassingen in Mesopotamië, en van Montesquieu' nadruk op handel tot Polanyi's visie op sociale controle: elk perspectief werpt een ander licht op de ontwikkeling van geld. Wat al deze benaderingen delen, is de erkenning dat geld meer is dan een economisch hulpmiddel. Het is diep verweven met de sociale en politieke structuren van samenlevingen en vormt een fundamentele kracht in hoe mensen zich organiseren en met elkaar interageren. Door de eeuwen heen vergemakkelijkt geld niet alleen de handel, maar versterkt het ook sociale cohesie, ondersteunt het staatsstructuren en beïnvloedt het culturele rituelen. Deze veelzijdigheid toont aan dat geld geen neutraal instrument is, maar een dynamische kracht die voortdurend de waarden en verhoudingen binnen samenlevingen herschrijft. Toch brengt deze kracht ook spanning met zich mee. Geld kan verbinden en ordenen, maar ook vervreemden en ontwrichten. Die dubbelzinnige rol, waarin geld zowel een bindende als een ontregelende kracht is, vormt het uitgangspunt van het volgende hoofdstuk: *Geld als Fremdkörper*. Het gaat over de wijze waarop geld ondanks zijn functionele rol, soms fungeert als een